

Podplukovník Dr. Petr Kučera, CSc.

Sovětské vlivy při reorganizaci vojenského školství na počátku 50. let

Reorganizace čs. vojenského školství na přelomu 40. a 50. let úzce souvisela s procesem stalinizace čs. společnosti. Proto označení „sovětské vlivy“ je jen kulantnějším vyjádřením skutečnosti, že tato reorganizace měla v podstatě podobu důsledného přebírání praxe sovětského vojenského školství v oblasti organizační i výukové. Nejrozsáhlejší organizační změny byly uskutečněny v letech 1950 a 1951. Ovšem některá dílčí opatření byla realizována již od podzimu 1948.

Změny vojenského školství po převratu v únoru 1948 byly z nejobecnějšího pohledu motivovány dvěma faktory. Prvním byla objektivní okolnost, tj. rychlý rozvoj vojenství po 2. sv. válce (z tohoto důvodu by ke změnám čs. vojenského školství s největší pravděpodobností došlo i bez zásadních vnitropolitických událostí), ovšem umocněná snahou Moskvy připravit se co nejlépe na nové ozbrojené střetnutí, tentokrát mezi tzv. světem socialismu a kapitalismu. Druhý faktor byl představován subjektivními vlivy ideologickými, vedoucími ke snaze co nejintenzivněji obměnit a ideově politicky zpracovávat velitelský sbor, v duchu tzv. jediného vědeckého světového názoru. Z uvedených důvodů bylo rozhodnuto zajišťovat výchovu všech odborníků pro potřeby vojenské správy a samozřejmě všech velitelů výhradně ve vojenských školách, jejichž fungování kopírovalo sovětský model.

Ovšem i model čs. předválečného vojenského školství, dobíhající setrvačností až do konce šk. roku 1949/50, doznával zvláště personálních změn vzhledem k čistkám, prováděným mezi stálým stavem i frekventanty škol na základě třídně politických kritérií. Pro představu: podle analýzy MNO, hlavního štábu z 11. 3. 1948 byli bezprostředně po únoru 1948 jen ze škol důstojníků v záloze vyloučeni 284 studentů. Návrhy na vyloučení zpracovávala komise ve složení: velitel školy, jeden až dva další velitelé, důstojník obranného zpravodajství a osvětový důstojník. Kritéria byla příznačná: záporný poměr k lidově demokratickému zřízení a k výdobytům revoluce, spjatost s rozvratníky Národní fronty, žádný nebo malý podíl na budovatelském úsilí ve státě po r. 1945, dopouštění se hanlivých výroků proti čs. a spojeneckým vedoucím činitelům, schvalování postupu reakčních ministrů v době vládní krize v únoru 1948. Stejná kritéria vedla ke zřízení nového prvku - škol důstojnického dorostu (ŠDD) - od podzimu 1948. Tyto jednoroční školy měly dělnické a rolnické mládeži nahradit chybějící střední školu a umožnit jí tak vstup na Vojenskou akademii v Hranicích nebo na Vojenskou leteckou akademii v Hradci

Králové. V říjnu 1948 začalo fungovat celkem 9 těchto škol s přibližně 1800 žáky. Přímý sovětský vliv tzv. škol mladých suvorovců stál za zřízením Vojenských škol Jana Žižky z Trocnova (VŠJŽ) v r. 1949, v nichž probíhala vojenská a ideově politická výchova chlapců od 14 let. Je příznačné, že o výběru do obou škol (ŠDD a VŠJŽ) velmi bedlivě rozhodovaly stranické orgány, neboť oba typy škol se měly stát jedním z nejdůležitějších zdrojů změn sociálně politického složení velitelského sboru.

Poměrně důležitou změnou bylo vytvoření Vojenské inženýrské akademie v Praze jako technické školy od šk. roku 1948/49. Byl to výsledek ještě předúnorových koncepcí, které měly za cíl eliminovat dlouhodobé podceňování přípravy technických specialistů pro potřeby armády ve vojenských vysokých školách. Ze stejných důvodů začala od podzimu 1949 pracovat Vojenská lékařská akademie v Brně.

Horečná snaha stranického vedení odstranit z vojenského školství vše „buržoazní“ a převzít vše sovětské se v roce 1949 promítla alespoň do změn názvů vysokých škol: dosavadní Vysoká vojenská škola v Praze se změnila na Vysoké vojenské učiliště, její součástí Vysoká válečná škola a Vysoká intendantská škola na Vysokou vojenskou akademii a Vysokou týlovou akademii. Pro školení generálů byla zavedena Nejvyšší vojenská akademie, také jako součást Vysokého vojenského učiliště.

K výraznému urychlení reorganizace vojenského školství podle sovětského vzoru došlo až v roce 1950. Podnětem se stala kritika resortu MNO za pomalé a nedůsledné uplatňování sovětské vojenské praxe v čs. armádě, vznesená na zasedání ÚV KSČ v únoru téhož roku. Tato kritika kromě jiného vedla k tomu, že Nejvyšší rada obrany státu na svém jednání v květnu projednala za podstatného vlivu sovětských poradců novou koncepci vojenského školství a rozhodla o její realizaci od podzimu 1950. Bylo to mimochodem jedno z posledních jednání tohoto důležitého vládního orgánu, protože v prosinci 1950 byl zrušen. Jeho úlohu plně převzaly nejvyšší orgány KSČ. Od poloviny uvedeného roku se počet sovětských poradců v resortu MNO citelně zvýšil a v systému vojenských škol byli všudypřítomní.

V této souvislosti není bez zajímavosti, že již v lednu 1950 vydal tehdejší náčelník hlavního štábu arm. gen. Šimon Drgáč velitelům zbraní a vojenských škol pokyny pro spolupráci se sovětskými poradci. Podle nich byli sice podřízeni uvedeným velitelům, avšak fakticky byl jejich vzájemný vztah opačný. Velitelé byli povinni seznamovat poradce se všemi rozkazy a výnosy svých nadřízených, týkajícími se výcviku a výukových programů. Veškeré učební osnovy a programy a organizace výcviku a výuky musely být zpracovány ve spolupráci s poradci při akceptování jejich rad a připomínek. Velitelé museli respektovat návrhy poradců při každodenním řízení svých štábů, byli povinni organizovat s poradci pravidelné porady za účasti svých zástupců pro výuku a pro osvětu a samozřejmě byla veškerá péče o jejich dobré pracovní a životní podmínky.

Podle pokynů sovětských poradců se během první poloviny roku 1950 rychle připravovala změna organizace škol a učilišť, revidovaly se učební osnovy, plány a denní řády, překládaly se sovětské předpisy a pomůcky, využívaly se veškeré prostředky k tomu, aby si všichni velitelé osvojili sovětskou vojenskou teorii a praxi.

Současně bylo vyvíjeno úsilí vybavit školy a učiliště potřebným materiálem a stabilizovat učitelský sbor.

Výsledkem veškeré této činnosti byla první etapa rozsáhlé reorganizace, která se týkala středního vojenskoodborného stupně. Školním rokem 1950/51 skončilo výsadní postavení Vojenské akademie v Hranicích jako školy integrující základní vševojskovou přípravu budoucích důstojníků různých specializací. Podle sovětského modelu bylo upřednostněno úzké vojenskoodborné zaměření jejich přípravy, k čemuž bylo zřízeno deset vojenských akademií s charakterem vojenských středních škol. Výsadní postavení měla pěchotní VA v Lipniku n. Bečvou, která byla podřízena přímo generálnímu štábu. Ostatní akademie se staly součástí vojenských učilišť a byly podřízeny veliteli příslušného druhu vojska (zbraně).

Tímto krokem byl v čs. armádě vytvořen značně nepřehledný propletenec škol a kurzů, připravujících svoje frekventanty na různých úrovních (ztěží rozlišitelných názvem školy) a v nejrůznějších specializacích. Pro názornost: ve školním roce 1950/51 byly zřízeny celkem 203 školy a kurzy s počtem 19.660 školících se důstojníků, akademiků a žáků. Navíc, vzhledem k akutní potřebě personálního doplnění armády se délka školení zkracovala a úměrně k tomu učební osnovy zahušťovaly. S přihlédnutím k absolutizovanému třídě politickému principu doplňování počtu důstojníků byl výsledný efekt takovéto vojenské školské soustavy u frekventantů bez dostatečného všeobecného a jakéhokoliv vojenského vzdělání velmi špatný.

Již za rok - od školního roku 1951/52 - následovala druhá, rozšířená a „opravná“ etapa reorganizace vojenského školství, dotýkajícího se vysokého i středního stupně. Vojenské akademie druhů vojsk byly opět přeměněny na dvouletá až tříletá vojenská učiliště. Nově vznikly vojenské katedry na civilních vysokých školách. Zcela nový systém byl zaveden ve vojenském vysokém školství. Rozhodnutím předsednictva ÚV KSČ z července 1951 začala na základech pražského Vysokého vojenského učiliště působit Vojenská akademie s obory vševojskovým, zpravidajským a týlovým. Příprava technických specialistů byla soustředěna do Brna, do nové Vojenské technické akademie, vzniklé převzetím podstatné části civilní Vysoké technické školy dr. Edvarda Beneše. Vojenská lékařská akademie našla nové působiště v Hradci Králové. Celý tento systém včetně ŠDD, VŠJZ, ŠDZ, zdokonalovacích a rekvalifikačních škol a kurzů se v porovnání s předchozím školním rokem početně zúžil na téměř polovinu zařízení (109).

Kopírování sovětského modelu se projevovalo již v samotných názvech vojenských vysokých škol - akademiích, který byl v čs. podmínkách zavádějící a veřejnost vedl k představám, že jde o střední školy. Tato skutečnost se negativně projevila např. v náboru pro studium vojensko průmyslových směrů VTA v prvních letech její existence. Velmi intenzivní a detailní bylo působení sovětských poradců na jednotlivých školách. Rozhodovali o organizaci školy, na vysokých školách např. o počtu a specializaci fakult, kateder a vědeckých pracovišť, měli výrazný podíl na zpracování učebních programů a na určování obsahu výuky. Zásahy poradců do organizace výuky a vydávání učebnic a učebních pomůcek podle vzorů zaslanych sovětskou vládou se např. na VTA projednávaly již v listopadu 1951.

Stálí sovětsští poradci byli např. k VTA přiděleni v květnu 1952. Jen ve vědecké radě jich spolupůsobilo pět. Razantně iniciovali značné změny v organizační

struktury školy, přičemž nebrali zřetel na argumentaci funkcionářů VTA. Výsledkem těchto změn bylo zvýšení počtu kateder podle zásady tato pracoviště netvořit příliš velká. Z původního počtu 44 kateder v prvním školním roce tak byly vytvořeny 63 katedry. Je ovšem skutečností, že na VTA působili v některých směrech pozitivně, zvláště při odmítání tendencí členů vědecké rady VTA souhlasit s početnými výjimkami z kritérií pro udělování vědeckých a pedagogických hodností. Je zajímavé, že sovětsští poradci byli v tomto směru velmi nekompromisní. Při projednávání návrhů na udělení pedagogických hodností státní docent a profesor v listopadu 1952 byl např. poradce plk. Ožiganov natolik vyveden z míry benevolencí členů vědecké rady VTA, že považoval za nutné zdůraznit budoucí svízelnou situaci tohoto orgánu při obhajování udělování pedagogických hodností lidem nesplňujícím dané podmínky před kritikou učitelů a vědeckých pracovníků s absolvovanou vědeckou přípravou. V lednu 1954 poradce plk. Apanasievič kritizoval praxi vědecké rady, která v podstatě „obchodovala“ s pedagogickými hodnostmi tím, že je navrhovala udělit externistům (tedy nikoliv zaměstnancům VTA) bez dostatečné učitelské praxe a bez vědeckých publikací jen proto, aby ti lidé byli zavázáni k další spolupráci s VTA. Jmenovaný poradce konstatoval, že je zásadní chybou navrhnout hodnost jen na základě slibu navrhovaného, že dodatečně splní předepsané podmínky (zaměstnanec VTA, dobrý pedagog, vědecky činný).

Závěrem chci zvýraznit tři z výsledků „sovětizace“ čs. vojenského školství, podle mého názoru dominující. V první řadě je nutno podtrhnout, že o všech reorganizačních opatřeních ve vojenském školství rozhodovaly stranické orgány, především předsednictvo ÚV KSČ, a že i zde se rozhodujícím kritériem personální práce stala třídně politická hlediska. Tento fakt (kromě jiných) potvrzuje to, že se armáda po únoru 1948 stala mocenským orgánem KSČ.

Za druhé, zavedením sovětského modelu vojenského školství byla v převážné míře opuštěna prvorepubliková a krátce poválečná zásada výchovy důstojníků, podle níž bylo nezbytné absolvovat středoškolské vzdělání, a to společně se svými vrstevníky v civilu. Tato skutečnost přispívala k izolaci příslušníků velitelského sboru od civilní společnosti a ke snižování úrovně jejich všeobecného vzdělání.

Za třetí, úzce odborné a ideově politicky jednostranné zaměření výchovy a vzdělávání na vojenských školách znamenalo hlubokou deformaci stavovské výchovy důstojníků. To vše opět vedlo ke snižování jejich všeobecného vzdělání a současně k celkovému úpadku prestiže této kategorie příslušníků armády a koneckonců armády jako celku.

Použité prameny:

- Vojenský historický archiv, Praha.
- Archiv Armády České republiky, Olomouc.